

Tollef Thorsnes og Aslaug Veum

Multimodale skapande praksisar

Forsøk på artikulasjonar ut frå sosialsemiotikk og samtidas relasjonelle kunsthåndverk

Samandrag

Dei siste tiåra er prega av ei multimodal vending som inneber at mange typar kommunikasjon går føre seg gjennom at fleire ulike uttryksmåtar samverkar, slik som verbalspråk, bilete, lyd og materialitet. Endringane har ført til eit auka behov for kunnskap om korleis ein kan arbeide bevisst og kritisk med multimodale skapande prosessar. Denne artikkelen undersøker korleis element frå det teoretiske rammeverket sosialsemiotikk kan nyttast i arbeid med multimodale skapande prosessar og læreprosessar. Vi gjer greie for nokre erkjeningsteoretiske samanhengar mellom sosialsemiotikken og samtidas relasjonelle kunsthåndverk, og på denne bakgrunnen utviklar vi nokre teoretiske omgrep som kan nyttast i multimodale skapande praksisar. Artikkelen viser vidare korleis omgrepa kan fungere i kunstprosjekt og didaktiske prosjekt. Eit hovudresultat er at omgrepa kan fungere bevisstgjerdande og gi språk og artikulasjon undervegs i skapande prosessar, noko som vidare kan betre moglegheitene for kritisk tenking, etterprøvbar refleksjon og kommunikasjon både hjå forskaren, kunstnaren, læraren og studenten.

Nøkkelord: multimodalitet, sosialsemiotikk, kunsthåndverk, skapande prosessar, læreprosessar

Introduksjon til eit metaspråk for multimodale ytringar

Fram til dei siste 20–30 åra har teoriar kring kommunikasjon i hovudsak dreia seg om forholdet avsendar/mottakar innanfor éin uttryksmåte, eksempelvis munnleg, skriftleg, teikning, musikk etc. Både måten å kommunisere på og vitskaplege tilnærmingar til kommunikasjon er blitt utfordra av den teknologiske utviklinga, då særleg den digitale revolusjonen. Dette har opna for meir relasjonelle og samansette uttryksmåtar, noko som ofte blir omtala som den multimodale vendinga (Horsbøl, 2005; Prytz, 2005). Dreiinga inneber ei generell endring frå hovudvekt på verbale uttryksmåtar til meir vekt på visuelle og multimodale uttryksmåtar. Endringa inneber også ei oppmjuking av tradisjonelle skilje mellom ulike typar uttrykk som verbalspråk, bilete, lyd, design etc. Den multimodale kompetansen er generelt aukande, både på det praktiske og teoretiske området. I skulen sine læreplanar (Utdanningsdirektoratet, 2006) har arbeid med samansette og digitale tekstar og praksisar fått større plass enn tidlegare. Denne auka vektlegginga av det multimodale må sjåast i samanheng med den teknologiske utviklinga – og det faktum at det “semiotiske landskapet” er i kontinuerleg endring, i retning av stadig fleire og meir komplekse sosiale og kulturelle praksisar.

Arbeidet med å utvikle eit metaspråk for multimodale ytringar, tekstar og praksisar byrja i løpet av det siste tiåret fram mot 2000-talet, og er framleis i ein relativt tidleg fase. I dag er multimodalitet eit tverrfagleg omgrep, som blir anvendt innanfor ulike fagfelt som blant anna pedagogikk, kommunikasjonfag, tekstvitskap, medievitskap og etnometodologi. Når det gjeld arbeid med multimodale skapande praksisar, som til dømes innan design, arkitektur og kunst, er det er behov for ein meir avansert og fagspesifikk diskusjon for å utvikle ein ny plattform som har eit felles metaspråk. Dette ville kunne mogleggjere meir

presis kommunikasjon mellom desse fagfelte og andre kreative fag, samt pedagogar, kritikarar og andre mottakarar.

Det finst ulike teoretiske tilnærmingar til multimodalitet og multimodale praksisar. Ein dominerande retning er sosialsemiotikken, med Kress og van Leeuwen som sentrale bidragsytarar (Kress, 2010; Kress & Van Leeuwen, 1996; Van Leeuwen, 2005). I seinare tid er det gjort forsøk på å kople sosialsemiotisk multimodalitetsteori til didaktikk og læring (Selander & Kress, 2010). Her blir sosialsemiotikk kopla til didaktikk og læring betrakta som ein teiknskapande aktivitet/kommunikasjon, der multimodale teiknskapande aktivitetar kan bidra til at elevane utviklar eigen identitet og får betre føresetnader for å forstå ulike samhandlingskulturar. Det er derimot så langt gjort få forsøk på å konkretisere korleis multimodal teori kan bidra til større bevisstheit og eit meir utvikla metaspråk for den skapande.

Problemstillinga som ligg til grunn for denne artikkelen er difor: Korleis kan den skapande dra nytte av det sosialsemiotiske rammeverket for å oppnå større bevisstheit kring multimodale prosessar?

I denne artikkelen gjer vi først greie for det teoretiske grunnlaget. Vi gjer kort greie for sosialsemiotikken og viser korleis dette teoretiske rammeverket kan vere relevant i arbeidet med skapande prosessar og læreprosessar. Vidare viser vi korleis sosialsemiotikken kan sjåast i samheng med samtidas relasjonelle kunsthåndverk. På bakgrunn av dette presenterer vi nokre sentrale omgrep og idear for artikulasjon av *multimodale skapande praksisar*. I analysedelen presenterer vi eksempel frå nokre konkrete kunstnariske og didaktiske prosjekt der vi anvender og prøver ut dei teoretiske omgrepa. Analysen blir oppsummert i form av ein teoretisk modell. Avslutningsvis drøftar vi korleis denne modellen og den anvendte teorien tilbyr eit metaspråk som kan danne grunnlag for meir kritisk og etterprøvbar refleksjon, samt moglegheiter og utfordringar for vidare forskning.

Metodisk har vi vald ei kvalitativ tilnærming. Gjennom teoretiske abstraksjonar prøver vi å utvendiggjere, fortolke og forstå korleis meiningsfulle budskapar blir danna. Dermed får vi ei aktiv og deltakande rolle i den skapande praksisen som blir undersøkt. Ei målsetjing er å bidra til utvikling av funksjonelle omgrep for det som ofte blir omtala som taus kunnskap i skapande prosessar. I prosjekta som vi presenterer her har den eine av forfattarane hatt fleire roller, både som forskar, kunstnar og lærar, noko som inneber at han både tek eit deltakarperspektiv og eit tilskodarperspektiv. Vi meiner at ei slik deltakande rolle er heilt nødvendig i denne typen undersøkingar. Dette veg opp for at forskaren, ved å ta så aktivt del i prosessen med å byggje opp eit materiale, potensielt kan miste noko vitskapleg distanse til forskingsobjektet. Det er viktig å presisere at resultatane som blir presenterte i denne artikkelen er å rekne som antakingar eller hypotesar (Hitching & Veum, 2011).

Teoriar om multimodalitet, skapande praksisar og relasjonelt kunsthåndverk

Som nemnd eksisterer det i dag ulike teoretiske tilnærmingar til multimodalitet og multimodale praksisar. Dei ulike inngangane blir ofte kombinerte, og multimodale tilnærmingar som felt er relativt uoversiktleg og i stadig utvikling (Engebretsen, 2010). Innanfor sosialsemiotikken er multimodalitet av van Leeuwen (2005:281) definert som “The combination of different semiotic modes – for example language and music – in a communicative artefact or event“. Multimodalitet vil seie å kople saman ulike meiningsuttrykk i ei heilskapleg kommunikativ handling, for eksempel i ein tekst eller i eit kunstprodukt. Sosialsemiotikken var i utgangspunktet ein teori om funksjonell språkbruk, utvikla av språkvitaren Mikael Halliday (2004). På slutten av 1980-talet utvikla Halliday sine elevar teorien til å omfatte andre semiotiske uttrykk – ein såkalla multimodalitetsteori (Baldry & Thibault, 2006; Kress, 2010; Kress & Van Leeuwen, 1996; Van Leeuwen, 2005).

Sosialsemiotikken er ein fagtradisjon der ein undersøker menneskelege sosiale praksisar i spesifiserte sosiale og kulturelle samanhengar. Ein prøver å forklare korleis vi menneske skaper mening gjennom måten vi opptrer på i sosiale relasjonar og i forhold til tenkte, moglege og faktiske verdenar. Eit sentralt utgangspunkt for sosialsemiotikken er tanken om at ei kvar realisering av menneskeskapt mening skjer i konkrete sosiale situasjonar, uavhengig om det dreiar seg om ein tekst, eit bilde, ei handling, eit objekt eller kva det måtte vere. Av dette følgjer det at mening ikkje kan forståast som noko statisk og gitt, men som noko som oppstår gjennom dynamiske og produktive prosessar, noko som kan liggje latent og kan aktiviserast i møte med sosiale deltakarar. Semiotikk er kjend som læra om teikn. Til forskjell frå den meir tradisjonelle strukturalistiske semiotikken brukar sosialsemiotikken omgrep som *ressurs* i staden for kode og *meningspotensial* heller enn tyding. Det dreiar seg om korleis vi menneske brukar semiotiske ressursar for å tolke og konstruere sosial verkelegheit og relasjonar. Eit sosialsemiotisk perspektiv inneber at ein legg vekt på teikn er noko vi *skaper* heller enn noko vi *brukar* (Jewitt & Oyama, 2001; Kress, 2010; Van Leeuwen, 2005).

Kontekst er eit sentralt omgrep i sosialsemiotikken, då ei kvar realisering av mening skjer i ein samanheng. Eit anna sentralt omgrep er *meningspotensial*. Sosialsemiotikken teoretiserer rundt korleis ein tekst eller eit objekt bidreg til å skape ein viss relasjon, ved at det gjennom visse struktureringsprinsipp blir opna opp for visse typar mening – visse *meningspotensial* – medan andre blir avgrensa (Macken-Horarik, 2004). Eit tredje viktig omgrep er *modalitet*, som kjem av det engelske ordet «mode» som kan omsetjast til «uttrykksmåte». Ulike modaliteter er berarar av ulike typar *meningspotensial* (Kress, 2010).

Ein sentral bidragsytar til den sosialsemiotiske multimodalitetsteorien er som nemnd Günther Kress, som dei seinare åra også har arbeid med multimodalitet og skapande prosessar. Kress (2010) framhevar at det å skape og designe inneber å kommunisere, og dermed er den skapande med på å forme den sosiale og semiotiske omverda. Kommunikasjon gjennom skapande prosessar inneber dessutan at ein legg vekt på korleis individet realiserer sine interesser i si verd. Innanfor samtidas relasjonelle kunsthåndverk er kunstnaren fri til å velje mellom alle tilgjengelege formspråk, teknikkar og motiv. Kunsthåndverkarar i samtida koplar gjerne saman element frå ulike område og kombinerer desse på nye måtar – slik at ny mening oppstår:

Det blir sankt og samla, funne og kjøpt, demontert og remiksa. Men mange kombinerer også dei ferdiglage tinga med element som dei sjølve har forma i leire. Slik blandast strategiar kjent frå bildekunsten med tradisjonelle måtar å arbeida på innanfor keramik og kunsthåndverk (Veiteberg, 2011, s. 27).

Denne opne måten å skape tekst, kunst og mening på, gir mottakarane ein aktiv og deltakande posisjon. Astrup Bull (2008) hevdar at verk innan den refleksive moderniteten ikkje har nokon udeleg kjerne, men er sette saman av “lånte” element frå kvardagsverkelegheita, og dermed dannar ein allegorisk eller rebusaktig struktur: “De legger nettopp opp til en dialog med betrakteren og tolkningen av verket blir en fullbyrdelse av det.”

Dette fell saman med dialogismen, som er det erkjeningsteoretiske grunnlaget for sosialsemiotikken. Dialogismen tek som utgangspunkt at alle kommunikative handlingar er retta mot andre, og difor blir dei betrakta som grunnleggjande sosiale (Bakhtin, 1979/2005). På eit abstrakt nivå inneber det å skape og kommunisere alltid ei form for gjensidigheit, koordinasjon og samarbeid mellom deltakarane. Dialogismen framhevar samhandling eller interaksjon som eit vesentleg trekk ved all språkbruk, tenking og handling, noko som også er vesentleg i relasjonelle kunsthåndverk i samtida. Denne kunstforma er kjenneteikna ved openheit og motstand mot å bli endeleg fortolka. Kunsten er sosial og rommar det interaktive, ikkje heilt ulikt den måten visuell kunst og handlingsbaserte objekt fungerte før det

“moderne” kunstomgrepet blei etablert på 1700-talet. Danbolt viser korleis det finst samanhengar mellom kunsten i mellomalderen og dagens samtidskunst:

Det begynte med bilda og skulpturane i mellomalderen, som avgjort var ein idékunst som dreidde seg om tydingar på fleire nivå. Det var for eksempel neppe tilfeldig at allegorien og metonymien var viktige retoriske figurer på den tida, sjølv om dei hadde ei noko anna tyding enn i dag. Så blei bildet og skulpturen til kunst, og blei oppslukt av det materielle og sansbare. Men i dei seinare åra har altså kunsten funne tilbake til røtene sine i det konseptuelle, og er igjen blitt arena for idear og konsept. Slik dannar kunsthistoria i Noreg ei stor U-form (Danbolt 2009:524).

Det sosialsemiotiske rammeverket opnar for skaping som tek vare på både form og innhald på denne “nye måten”, særleg fordi det ikkje lenger er tale om kunstnaren eller skaparen sine *intensjonar*, men at meininga først oppstår i møtet med ein mottakar. På denne måten blir det klassiske skismaet mellom form og innhald mindre viktig.

Multimodal skapande praksis – operasjonalisering av omgrep

Med omgrepet *multimodalitet* forstår vi uttrykksmåtar som samverkar. Både innan tekstvitenskap og kunsthøgskule er omgrepa tekst/kontekst eller objekt/kontekst godt etablerte. I praktisk bruk har derimot særleg omgrepet kontekst ofte vist seg å vere noko vagt og vanskeleg å operasjonalisere (Gee, 2004). På bakgrunn av dette, valde vi heller å prøve ut eit anna omgrep, “the frame of action”, som enkelt forklart vil seie miljøet der realisering av meining finn stad, den kommunikative situasjonen. Omgrepet er utvikla av Kress (2010, s. 133), og vi har her valt å omsetje det til *kommunikativ handlingsramme*. Kress presiserer at handlingsramma er retorisk. Det vil seie at den/dei skapande (retors) si interesse og vurdering av miljøet for kommunikasjon formar grunnen for kommunikasjonen. Kress presiserer at slik vi brukar verbalspråket til å kommunisere, inneber også det å skape å kommunisere. Slik vi gjennom bruk av verbalspråket forstår og dermed formar den verda vi lever i, bidreg den som skaper noko også til å forme den sosiale og semiotiske omverda. All språkbruk er styrt av sosiale konvensjonar, i den forstand at vi språkbrukarar i større eller mindre grad alltid følgjer typiske og gjentekne mønster for korleis vi for eksempel skriv eit lesarinnlegg, søker på ein jobb, held ei tale til ein jubilant eller liknande. Til forskjell frå slike heilt konvensjonelle verbalspråklege praksisar, er ikkje sosiale konvensjonar like sentrale i kunstnarlege praksisar.

Ei kvar handlingsramme kan realisere eit visst meningspotensial og den skapande (retor) må analysere, utvikle, rekonstruere kva slags uttrykksmåtar (modalitetar) og meningsskapande ressursar som han best kan anvende for å løyse ut dette potensialet. I sosialsemiotikken skil ein mellom semiotiske modalitetar og semiotiske ressursar. Den svenske forskaren Björkvall (2009, s. 14) forklarar dette skiljet som følgjer:

En semiotisk modalitet är [...] en organiserad uppsättning semiotiska resurser. Med semiotiska resurser menas det “byggmaterial” som finns tillgängligt vid skapandet av betydelser och texter. Med andra ord är semiotiska resurser meningsskapande material som kan användas för kommunikation, och när flera resurser används på ett mer organiserat sätt kan man börja tala om semiotiska modaliteter, som bildmodaliteten.

Til ei kvar kommunikativ handlingsramme er det difor naturleg å undersøkje kva slags meningspotensial som finst og på kva uttrykksmåtar, dvs. kva for modalitetar, som ein kan anvende innanfor den aktuelle handlingsramma. For eksempel i samband med å skape ei trykt bok, kan det vere aktuelt å bruke skriftleg verbaltekst og teikningar, medan det i eit kunstprosjekt i eit offentleg rom er mogleg å kombinere eit mykje større spekter av modalitetar, som lyd, bilete og bevegelse. Innan kvar enkelt modalitet er det såleis ifølgje

Björkvall mogleg å anvende ulike meiningsskapande ressursar/verkemiddel. For eksempel blir det i eit fotografi brukt ulike typar meiningsskapande ressursar som for eksempel ljus/mørke, perspektiv/djupne og proporsjonalitet.

Vi har nå sett på omgrepa *kommunikativ handlingsramme* og *meningspotensial*, *modaliteter* og *meningsskapande ressursar*. Det er når skaparen bevegar seg i ein prosessuell vekselverknad mellom desse omgrepa at vi kan kalle det ein multimodal skapande praksis, noko vi skal sjå nærare på i dei følgjande eksempla.

Analyse av kunstnariske og didaktiske prosjekt

For å demonstrere korleis ein kan anvende dei teoretiske omgrepa vi nemnde ovanfor, skal vi no presentere to eksempel på multimodal skapande praksis. Det eine er eit kunstprosjekt frå Nøtterøy kirke, det andre eit didaktisk prosjekt i kunst og håndverk frå Høgskolen i Vestfold.

Eksempel 1: Eit kunstprosjekt i Nøtterøy kirke

Thorsnes har gjennomført ei rekke kunstprosjekt (Thorsnes, 2011a, 2011b, 2011c, 2011d) kor han i den skapande praksisen nytta omgrepa vi har gjort greie for ovanfor. I denne samanhengen skal vi sjå nærare på eit prosjekt som Thorsnes gjennomførte påsكا 2010 i Nøtterøy kirke. I det følgjande vil vi først seie litt om Nøtterøy kirke og noko av det meiningspotensialet som kunstnaren har nytta innanfor denne ramma. Så eksemplifiserer vi nærare gjennom å ta for oss ulike typar modaliteter og meiningsskapande ressursar som kunstnaren har nytta i arbeidet med å lage konkrete objekt. Deretter zoomar vi vidare inn, og viser korleis fleire ulike modalitetar samverkar innanfor eit konkret objekt.

Kommunikativ handlingsramme

Ei kvar kommunikativ handlingsramme inneber eit uendeleg stort meiningspotensial. Kunstnaren (retor) må difor undersøkje den kommunikative handlingsramma for å kunne gjere bevisste val i høve til kva modalitetar og meiningsskapande ressursar det kan vere aktuelt å bruke. I dette tilfellet er Nøtterøy kirke ein viktig del av handlingsramma. Den eldste delen av Nøtterøy kirke er frå 1200-talet og heile bygget er i kvitkalka stein. I byrjinga var det berre eit enkelt bygg med jordgolv. Med over tid har bygget endra seg, og i dei fleste fasar ved hjelp av innsamlingar og dugnadsinnsats. Dette er ei ganske typisk utvikling i kyrkjehistoria vår. Dei fleste av kyrkjene på 1600-talet blei bygde i samarbeid mellom kyrkje og lokalsamfunn. I mange kyrkjer fekk bøndene sjølv utforme kyrkjebenkane sine – og kyrkjebenkdører med vangar, som oftast rikt utforma med treskjering og måling. Bygdefolket bidrog altså sjølv med utsmykking i kyrkjerommet – som handlingsobjekt i tre. Slik var det også i Nøtterøy kirke. Med tida blei det motstand mot slike kyrkjebenkar, og på slutten av 1800-talet blei benkane fjerna i Nøtterøy kirke. Sidan er rommet blitt ganske kjøleg, utan “bilete” og med grå anonyme kyrkjebenkar og det er laga eit galleri på marmoriterte tresøyler. I mellomalderkyrkjer var det før reformasjonen vanleg med bilete, skåp og levande lys på veggene (Danbolt, 2009). I Nøtterøy kirke er det i dag få slike estetiske relasjonelle element. For kunstnaren (retoren) blei dette eit viktig meiningspotensial, og det blei eit mål å bruke ulike modaliteter og meiningsskapande ressursar for å utløyse noko av dette potensialet.

Kyrkja har korsform. I sidearmene i kyrkja er det benkar og elles ikkje bilete eller andre artefakter. Både sidearmene har to store vindauge som slepper inn lys. Kunstnaren ønskte å bruke meiningspotensialet i denne korsforma og lyset frå vindauga, og det blei eit mål å skape handling og visuell kommunikasjon i sidearmene i korsrommet.

Mellom anna ut frå desse tankane valde kunstnaren å lage nåtidige handlingsobjekt som kunne spele saman med rommet og historia. Med bakgrunn i at det historisk sett har vore rikt utforma kyrkjebenkdører med vangar og at det var vanleg med skåp med bilete som

sidealter i mellomalderkyrkjer, blei det naturleg å velje skåp som handlingsobjekt til dei to korsarmene (sjå bilete 1 nedanfor).

Bilete 1: Skåp i nordre korsarm.

Modalitetar og meiningsskapande ressursar samspel/samvirke

Vi skal no gå inn på *modalitetane* og dei *meiningsskapande ressursane* i eit konkret objekt i kunstprosjektet, nemleg eit av skåpa som blei plassert i den nordre korsarmen i kyrkja. I ei mellomalderkyrkje representerer den nordre sida den mørke sida i tilveret. Kunstnaren studerte kyrkjebenkvangar frå 1600-talet og fann meiningsskapande ressursar i mange av desse, både til dei lyse og mørke sidene i kyrkjerommet.

Bilete 2: Kyrkjebenkvangar og dører i Gaupne gamle kyrkje frå 1661–65 (foto: Jiri Havran, publisert med løyve frå fotografen).

Ved utforming av hovudproporsjonar blei slike kyrkjebenkvangar brukte som inspirasjon. Denne typen meiningsskapande ressurs er knytt til intertekstuelle referansar. Ein annan meiningsskapande ressurs er plasseringa av skåpet. Dette blei plassert mot lyset frå vindauga, slik at lyset utanfrå fell inn i skåpet og lyser når dørene blir opna. Det betyr at forma på skåpet er ein modalitet som samverkar med rommet (korsrommet og vindaugsliset) som skåpet er plassert i.

Vi skal nå zoome vidare inn på nokre av dei modalitetane som samverkar innanfor sjølve forma i eitt av skåpa, *Korsfestelse* (sjå bilete 3 nedanfor). På fronten av skåpet kan vi sjå ein gjenbrukt del av ei gamal dør, bilete av eit kunstverk og bilete av ei barneteikning. I tillegg er skåpet behandla målerisk, med kjenneteikn som farge, linjer og stofflegheit, der ein kan assosiere til bokstaver som eit motiv. Tilsaman samverkar såleis modalitetane tekstteikn, bilete av barneteikning, foto av kunstbilete, ei dørfylling som readymades/gjenbruk, materiale og proporsjonar med skåpet si hovudform og måleri. På skåpdøra ser vi eit foto av Andres Serranos "Piss Christ", samt ei barneteikning, "Trist tingeling" av Margit Thorsnes 6 år, felt inn. Eit grep innan kunst i samtida er at kunstnaren tek inn kjende kunstverk i sitt eige arbeid, såkalla appropriasjon. Dette relasjonelle grepet blir her nytta som meiningsskapande ressurs. I denne multimodale skapande praksisen hadde kunstnaren ei rekkje moglege alternative dører, ei rekkje moglege barneteikningar, ei rekkje foto av kjende kunstverk til temaet korsfesting og som nemnd ei rekkje moglege utformingar av kyrkjebenkvangar som inspirasjon. I prosessen mot endeleg utforming set kunstnaren opp ulike utkast med variasjonar over moglege samanstillingar. Her spelar den tematiske og estetiske samverknaden ei vesentleg rolle, og i dei ulike utkasta blir dei meiningsskapande ressursane innan kvar modalitet stadig endra i ein vekselverkande prosess. Ei endring innan ein modalitet påverkar dei andre modalitetane, og det føregår heile tida eit spel, ein runddans fram mot endeleg utforming.

Bilete 3: Skåpet *Korsfestelse*.

I biletet nedanfor (bilete 3) er skåpet opna og ein kan sjå at lyset frå vindaugget graderer blåfargen frå lyst til mørkt. Målinga er her ein modalitet som samverkar med rommet (lyset) som er ein annan modalitet. Moglegheita for interaktivitet gjennom at mottakarane kan opne og lukke døra i skåpet fungerer her som ein meningsskapande ressurs.

Bilete 4: Skåpet *Korsfestelse* med opna dør.

Inne i skåpet er det, i tillegg til måling, ein spegel, readymades (eit leikeesel) og ein aorta laga av 4–6000 år gamal myreik (sjå bilete 4 nedanfor). Spegelen fungerer som ein meiningsskapande ressurs på fleire måtar, mellom anna ved at mottakaren ser seg sjølv i spegelen når han opnar døra.

Som tilgjengelege readymades hadde kunstnaren ei rekkje leikeesel med ulike storleikar, fargar og kroppsstillingar. Kunstnaren hadde tilgjengeleg ei mengd fargar og moglege målingsteknikkar, og kunne lage ulike aortaer med omsyn til materialval, storleik og form. Undervegs i den multimodale skapande praksisen blei ulike samanstillingar prøvd ut og vurdert etter korleis samverknaden fungerte, også i relasjon til den ytre forma. Det blei altså prøvd ut og gjort val frå ei mengd moglege modalitetar og i ei rekkje meiningsskapande ressursar.

Vi har no vist at omgrepa kommunikativ handlingsramme, modalitetar og meiningsskapande ressursar bidreg til at kunstnaren blir seg bevisst den skapande praksisen, om kor han står, om kva som er moglege val og korleis han kan kome seg vidare. Omgrepa bidreg altså til å kunne tenkje og setje ord på ein komplisert og samansett prosess som inneheld uendelig mange moglege teikn. Med det sosialsemiotiske teorigrunnlaget er det lettare å gjere eit reflektert utval og samanstilling.

Bilete 5: Detaljar frå skåpet *Korsfestelse*.

Ulike typar handlingsrammer/underliggjande kommunikative situasjoner

Vi har til no sett på kyrkjerommet som ei kommunikativ handlingsramme, det meiningspotensialet, dei modalitetane og dei meiningsskapande ressursane kunstnaren har teke i bruk innanfor denne ramma. Innanfor ei kommunikativ handlingsramme vil det som oftast liggje fleire underliggjande rammer. Vidare skal vi sjå eksempel på nokre slike underliggjande handlingsrammer.

I kunstprosjektet vi har omtala ovanfor, var det følgjande underliggjande handlingsrammer: Ei ramme var at kunstprosjektet skulle fungere som ei galleriutstilling og vere ope for publikum, ei anna ramme var at kunstprosjektet skulle fungere i samband med ein korfestival, og ei tredje ramme var at kunstprosjektet skulle kunne fungere som ein del av gudstenestene i kyrkja. Slik tilbyr kunstprosjektet deltakar- eller mottakarroller. Alle kommunikative ytringar tilbyr ei eller anna deltakarrolle, i den forstand at den som kommuniserer alltid føreset noko om den eller dei mottakarane ein vil nå. Den som skaper føreset alltid noko om kva som skal til for å kunne delta i den kommunikative handlinga. Det er føresetnader om kva erfaringar, haldningar og kompetanse mottakaren har. Ulike teoretikarar har sett ulike namn på dette; Eco (1979) kallar det modell-lesar, medan Iser (1974) nyttar omgrepet impliserte tilhøyrar. Når det deier seg om multimodale ytringar, er omgrepet implisert deltakar blitt nytta. I multimodal kommunikasjon viser impliserte deltakarar til dei deltakarrollene og dei formene for resepsjon som kommunikative ytringar opnar for (Øierud, 2011, s. 75ff).

Kunstnaren møtte involverte for dei ulike aktivitetane som skulle gå føre seg i kyrkja, og hadde samtalar med involverte personar som skulle drifte galleridelen og utstillinga, med kantorar og andre som var involverte i konsertar, samt med prestar og andre som skulle gjennomføre gudstenester. I desse samtalanene tente omgrepa *kommunikativ handlingsramme*, *modalitetar*, *meiningspotensiale* og *meiningsskapande ressursar* til å skape auka bevisstheit, både for kunstnaren og for involverte deltakarar, om korleis kunstprosjektet kunne takast i bruk. Dei faglege omgrepa fungerer då som kategoriar som gjer det enklare å føre dialog om kunstprosjektet og korleis det kan fungere i ulike samanhengar. Ved å bruke kategoriane kan ein føre samtaler om innhaldet i prosjektet utan å komme inn på kva intensjonar kunstnaren måtte ha, men ein kan i staden leggje vekt på kva kunstprosjektet kan løyse ut i møte med ulike mottakarar. Ein annan verknad med kategoriane er at ein kan bruke dei som hjelp til å analysere kva som kan og bør artikulast og kva som kan og bør stå usagt.

Frå dette kunstprosjektet skal vi no gå vidare og sjå på korleis dei same omgrepa kan nyttast didaktisk med studentar i kunst og håndverk, der arkitektur, gamle sløydlærebøker, kunsthåndverk og trearbeid er sentralt faginnhald.

Eksempel 2: Didaktisk prosjekt i kunst og håndverk

Som vi har vist, kan teori og metaspråk inspirert av sosialsemiotikken vere funksjonelt for å artikulere korleis multimodale meiningsskapande prosessar kan gå føre i kunstprosjekt. Multimodalitet er eit nytt og omfattande tema også i læreplanane for faga norsk og kunst- og håndverk. Når elevar og lærarar i stadig større grad skal arbeide med multimodale tekstar og praksisar, er det utvida behov for eit metaspråk som skapar bevisstheit og gjer det mogleg å setje ord på den multimodale skapande praksisen.

Med bakgrunn i kunstprosjekta til Thorsnes, mellom anna det som er omtala ovanfor, blei det planlagt og gjennomført undersøkingar av omgrepa gjennom fire undervisningsperiodar av 5 veker med 30 studentar i kunst og håndverk 1 (grunnivå) på Høgskolen i Vestfold i 2011 og 2012. I undervisningsperiodane var arkitektur, gamle sløydlærebøker, kunsthåndverk og trearbeid sentralt faginnhald.

Vi vil i det følgjande presentere materiale frå ei konkret studentoppgåve, laga av Eirill Olafsen Steen. Innhaldet er presentert med hennar løyve (sjå <http://wp.home.hive.no/eirill/kh-2-tre/pip-show/>). Denne studentoppgåva er vald ut som eit representativt eksempel på korleis ein student kan nyttegjere seg omgrepa som vi har introdusert i denne artikkelen. Studenten valde fylgjande oppgåvetekst i si eiga fordjuping. Oppgåva var ei av 15 ulike oppgåver som Thorsnes laga til studentane sine innleiande gruppearbeid:

Ta utgangspunkt i gamle sløydlærebøker. Kombiner modalitetene trearbeid, pleksiglass, foto og mottakerens handling, enten den er tenkt eller fysisk. Velg et kjent kunsthåndverksmarked. Til dette markedet skal dere utvikle et prosjekt ut fra sløydoppgaven klype og eller fuglekasse. Lag ett eller flere objekter.

Ut frå denne oppgåveteksten forma studenten problemstillinga:

Hvordan kan jeg benytte ulike modaliteter for å utforme en estetisk fuglekasse som appellerer til villaeiere som i utgangspunktet ikke er interessert, samtidig som jeg formidler et viktig budskap på en humoristisk måte.

Ho skriv at dette er ei viktig problemstilling fordi det i nyetablerte og tettbygde villastrøk er eit aukande problem at det biologiske mangfaldet blir redusert. Fuglar og insekt får såleis vanskar med å finne gode levekår. Studenten vil difor som multimodalt kunsthåndverk lage eit fuglehus og eit såkalla insektshotell, som ho vil presentere på Oslo miljøfestival og på kunsthåndverksmarknaden på Kirkeristen i Oslo. Ho meiner mellom anna at desse urbane visningsstadene har eit stort meningspotensiale for den kommunikative handlingsramma til prosjektet:

Mening blir skapt i ulike sammenhenger og med naturens utfordringer som utgangspunkt for mitt meningspotensiale vil jeg skape en vakker fuglekasse som i mangel av trær, kan monteres rett på husveggen og som i tillegg gir husets beboere en opplevelse av naturen på nært hold.

Ut frå denne avgrensinga gjekk studenten vidare til neste del av oppgåveløysinga, det vil seie til val av modalitetar og meningssskapande ressursar:

Meningssskapande ressursar er de virkemidlene i de ulike modalitetene som kunstobjektet er satt sammen av som bevisst taes i bruk og tilsammen danner samvirkende uttrykksform. Det kan være seg materialer, tekst, tegn, lyd osv, men ressursene har eller er hver for seg en ressurs som bidrar til å underbygge meningspotensialet.

Gjennom bruken av dei teoretiske omgrepa viser studenten at ho er seg bevisst kor ho står i den skapande praksisen, og korleis ho bevisst kan bruke ulike modaliteter og meningssskapande ressursar innanfor handlingsramma:

Min fuglekasse er som tidligere nevnt, tenkt fastmontert på husveggen slik at kassens bakvegg vender inn mot et vindu på huset. Derfor har jeg valgt pleksiglass som bakvegg i fuglekassen, noe som gjør det mulig å betrakte og observere det ”hemmelige” livet i kassen samtidig som det gir menneskene i huset et nært og tett forhold til naturen.

Bilete 6: Fuglekassa sett frå vindaugget.

Studenten skriv vidare om korleis ho arbeider med modaliteten tekst, og gjer reflekterte val i høve til denne konkrete kommunikative situasjonen. Ho gjer bruk av intertekstualitet som eit relasjonelt grep:

Det hemmelige og betraktende gir assosiasjoner til "peep-show", noe som er forbundet med en helt annen setting enn naturopplevelser, men det handler om å smugtitte uten at kikkeren er synlig for den som utfører handlingen. "peep-show" er i utgangspunktet ikke noe vi allment opplever som positivt, men ved å spille på ordene PIP & peep finner jeg mening i å benytte ordspillet som et virkemiddel for å gi objektet oppmerksomhet og en humoristisk vri på alvorlig problematikk. For å forsterke det positive i mitt PIP- show graverer jeg inn en tekst som gir assosiasjoner til de litt hemmelige men positive sidene ved kjærligheten og livet. F.eks kjærlighet gjør blind, hemmelig elskov, skjult kjærlighet osv. Teksten er synlig for betrakteren inne i huset og viser seg speilvendt for fuglene, men det tilgir nok fuglene meg.

Bilete 7: Fuglekassa sett frå inngangsholet til fuglane.

Denne studenten viser bevisstheit om dei ulike modalitetane og dei meningsskapande ressursane, og då byrjar den vekselverkande skapande prosessen å skyte fart:

Jo mer jeg fordypet meg i mitt meningspotensial desto flere meningsskapende ressurser kommer til meg. F.eks så hadde jeg i utgangspunktet tenkt å benytte et uvilkårlig utskåret blad i f.eks limt gran eller furu som front på kassen. Men etter veiledning ender jeg opp med å bearbeide et stykke osp og når jeg i tillegg leser meg opp på osp som trevirke resulterer det i at jeg endrer utformingen på fronten til et ospeblad. Ospebladene er ofte noe hjerteformet og det passer bra til min fuglekasse som er et slags kjærlighetsrede for fuglene og en kjærlighetserklæring til naturen.

Denne vekselverkandene prosessen, slik studenten erfarer han, kan beskrivast som ein spiralforma prosess som opnar vidt, og etter kvart sirklar seg inn og går i djupna (Thorsnes, 2008). Undervegs i denne skapande prosessen fungerer omgrepa handlingsramme, meningspotensial, modaliteter og meningsskapande ressursar som ulike topoi eller stadar som den skapande/retor stadig vandrar mellom (Nyrnes, 2006).

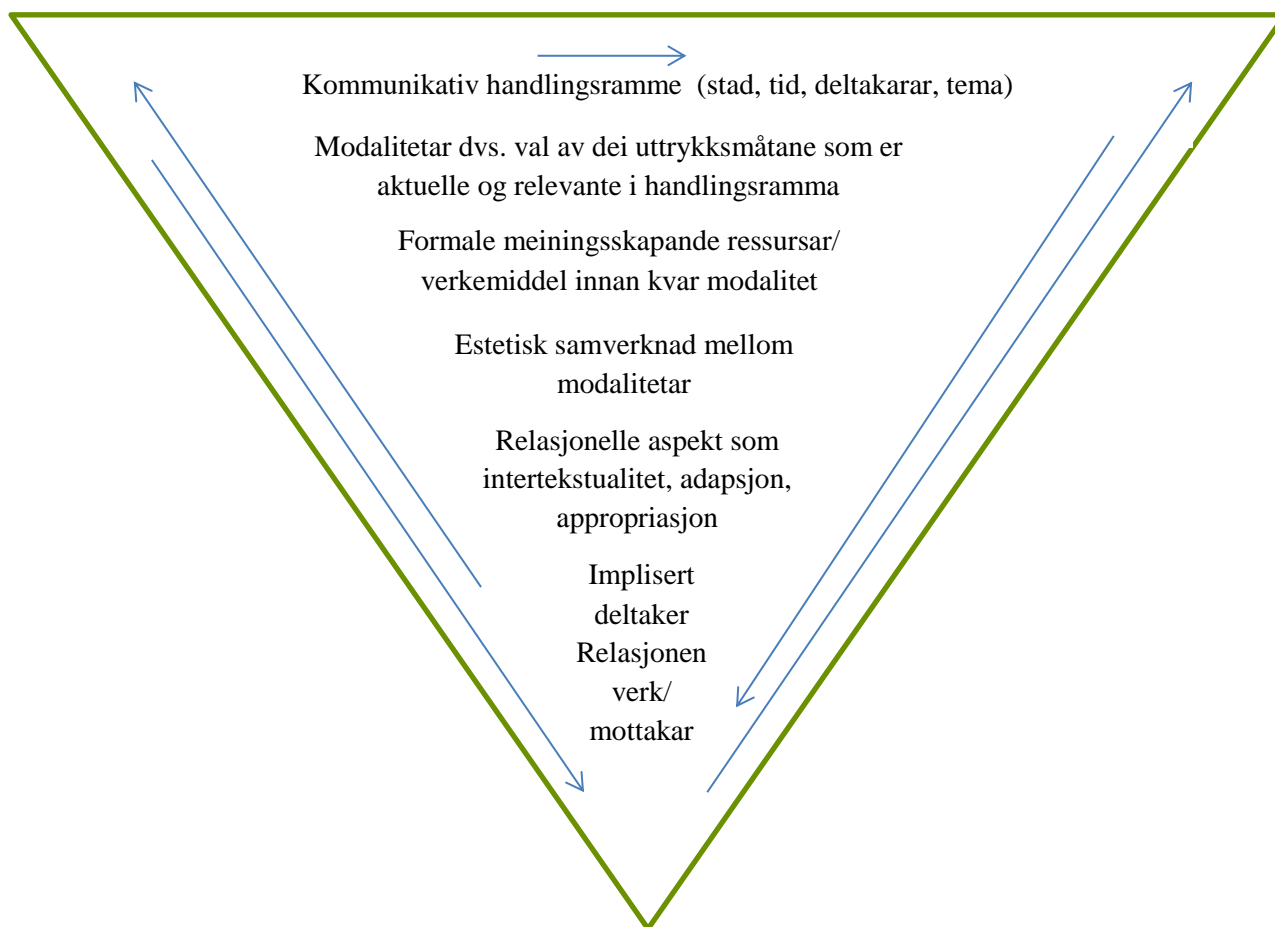
Bilete 8: Framsida på fuglekassa: PIP-show.

Kort oppsummert syner dette studenteksemplet korleis omgrepa handlingsramme, meiningspotensial, modalitetar og meiningssskapande ressursar kan nyttast i praksis. Omgrepa tener til å skape bevisstheit for den som skaper om kva ein skal gjere og korleis ein kan få dei ulike modalitetane til å samverke og kommunisere med mottakarar.

Drøfting og nokre tentative konklusjonar

I mange kommunikative samanhengar kan det vere nærast uendeleg mange teikn som kan fungere som ressursar for mening. Gjennom den multimodale vendinga har ein starta det teoretiske arbeidet med å utvikle eit metaspråk for multimodal kommunikasjon. Det å dokumentere den skapande praksisen og setje ord på sentralt innhald, for eksempel ved å dele inn i ulike modalitetar som er føremålstenleg i den aktuelle samanhengen, vil alltid vere ei utfordring (Øierud, 2011).

I denne artikkelen har vi, for å møte denne utfordringa, utvikla omgrepet *multimodal skapande praksis*. Nedanfor presenterer vi ein modell som oppsummerer, illustrerer og konkretiserer aktuelle kategoriar som er involverte i multimodale skapande praksisar.

Vi har valt trekantform som diagrammatisk modell for å illustrere at den multimodale skapande praksisen opnar vidt, med ei kommunikativ handlingsramme, noko som den øvre delen av trekanten viser. Botnen av trekanten illustrerer at den skapande har kome fram til eit kommunikativt produkt som opnar for relasjonen verk/mottakar. Som vi viste i eksempla ovanfor, arbeider den skapande undervegs i prosessen med alle kategoriane/stadane (modalitetar, meiningsskapande ressursar, relasjonelle aspekt osv.), slik at det oppstår ein vekselverknad mellom desse. Pilene i trekanten går bae vegar, og dette viser at den multimodale skapande praksisen er dynamisk.

Som vi var inne på innleiingsvis, er arbeidet med å utvikle eit metaspråk for multimodale ytringar og tekstar i ein relativt tidleg fase. Sosialsemiotikkens multimodalitetsteori som vi har brukt element frå i dette prosjektet, blei utvikla på grunnlag av lingvistisk teori, såkalla systemisk funksjonell lingvistikk. Som nemnd er den sosialsemiotiske multimodalitetsteorien utvikla med utgangspunkt i ein teori om funksjonell språkbruk av språkvitaren Mikael Halliday (2004). Verbalspråkets grammatikk er kjenneteikna av systematikk, og kritikarar har stilt spørsmål ved om kor vidt det let seg gjere å overføre ein teori om verbalspråk til andre semiotiske system, og vidare om den sosialsemiotiske multimodalitetsteorien fører til ein slags lingvistisk imperialisme, der vi trekkjer lingvistiske termar ned over alle slags meiningsskapande ytringar og objekt (Jewitt, 2011, s. 26)

Eit innspel til denne kritikken kan vere å vise til at det innanfor multimodal forskning i dag har etablert seg ulike retningar, som har noko forskjellig tilnærming, både til den multimodale ytringa, det systemiske aspektet og til i kva grad multimodal meining må forankrast i det sosiale. Den dominerande trenden er at forståinga av multimodale ytringar må forankrast i kontekstuelle faktorar, heller enn i predefinerte systemiske strukturar (Jewitt, 2011). I meiningsskapande prosessar er såleis både det kreative og det sosiale essensielt:

In the Social Semiotic theory, signs are *made* – not used – by a sign-maker who brings meaning into an apt conjunction with a form, a selection/ choice shaped by the sign-makers's interest. In the process of representation sign-makers remake concepts and 'knowledge' in a constant new shaping of the cultural resources for dealing with the social world (Kress, 2010, s. 62).

Teknologien har gitt alle, ikkje berre kunstnarar og andre profesjonelle skaparar av multimodale ytringar, men dei aller fleste av oss, utvida tilgang til ulike typar meiningsskapande ressursar. Den største utfordringa for skulen i dag er ikkje å lære dei unge tekniske ferdigheiter, men å auke barn og unge si bevisstheit og evne til kritisk analyse av både egne og andre sine multimodale skapande praksisar. Dagens barn og unge må bli i stand til å forstå og kontrollere dei ulike representasjonssystema i dei multimodale tekstene og objekta som dei konsumerer og produserer. Det dreiar seg om bevisstgjerjing, og i denne bevisstgjerjinga er eit eksplisitt metaspråk, som kan nyttast til å artikulere oppbygging, samanheng og meiningspotensial i multimodale ytringar, avgjerande (Cope & Kalantzis, 2000).

I denne artikkelen har vi peika på korleis den aukande vektlegginga av multimodalitet som har utvikla seg dei siste tiåra både opnar for og fordrar større grad av tverrfaglegheit og heilskaplege inngangar til det å skape, tolke og forstå. Vi har utvikla omgrepet *multimodal skapande praksis* og vist at det er mogleg å anvende eit metaspråk i dette nye semiotiske landskapet. Gjennom eit metaspråk er det mogleg å artikulere multimodale skapande prosessar, som igjen kan etter bidra til kritisk tenking, etterprøvbar refleksjon og kommunikasjon både hjå forskaren, kunstnaren, læraren og studenten. I artikkelen har vi presentert to eksempel på korleis metaspråket kan nyttast, men det er sjølvstøtt behov for meir forskning og utviklingsarbeid for å vidareutvikle og prøve ut dette teoretiske rammeverket.

Tollef Thorsnes

Kunstner og førstelektor i kunst og handverk,
Høgskolen i Vestfold, Fakultet for humaniora og utdanningsvitenskap
tollef.thorsnes@hive.no

Aslaug Veum

Førsteamanuensis i språk, PhD
Høgskolen i Vestfold, Fakultet for humaniora og utdanningsvitenskap
aslaug.veum@hive.no

Referansar

- Astrup Bull, K. (2008). "Kunsthåndverk og readymades – om kunsthåndverket i den refleksive modernismen". I L. Ulekleiv (Red.), *Norsk kunstårbook: samtidskunst, fotografi, kunsthåndverk* (s. 9-13). Oslo: Kunstnernes informasjonskontor.
- Bakhtin, M. (1979/2005). *Spørsmålet om talegenrane*. Oslo: Pensumtjeneste.
- Baldry, A., & Thibault, P. J. (2006). *Multimodal transcription and text analysis: a multimedia toolkit and coursebook*. London: Equinox.
- Björkvall, A. (2009). *Den visuella texten: multimodal analys i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Cope, B., & Kalantzis, M. (2000). *Multiliteracies: literacy learning and the design of social futures*. London: Routledge.
- Danbolt, G. (2009). *Norsk kunsthistorie: bilde og skulptur frå vikingtida til i dag*. Oslo: Samlaget.
- Eco, U. (1979). *The role of the reader: explorations in the semiotics of texts*. Bloomington: Indiana University Press.
- Engbretsen, M. (2010). *Skrift/bilde/lyd: analyse av sammensatte tekster*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Gee, J. P. (2004). Discourse analysis: What makes it critical? I R. Rogers (Red.), *An introduction to critical discourse analysis in education* (s. 19-50). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Halliday, M. A. K. (2004). *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.
- Hitching, T. R., & Veum, A. (2011). Introduksjon. I T. R. Hitching, A. B. Nilsen & A. Veum (Red.), *Diskursanalyse i praksis: metode og analyse* (s. 11-40). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Horsbøl, A. (2005). The GM Beer as Discursive Object Taking Place: towards an Analysis of the Materiality of Discourse. I M. A. Carlsson, A. Løvland & G. Malmgren (Red.), *Multimodality: text, culture and use: proceedings from the 2nd International Conference on Multimodality May 14-16, 2004, Kristiansand, Norway*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Iser, W. (1974). *The implied reader: patterns of communication in prose fiction from Bunyan to Beckett*. London: John Hopkins University Press.
- Jewitt, C. (2011). Introduction. I C. Jewitt (Red.), *The Routledge handbook of multimodal analysis* (s. 1-7). London: Routledge.
- Jewitt, C., & Oyama, R. (2001). Visual meaning: a social semiotic approach. I T. v. Leeuwen & C. Jewitt (Red.), *Handbook of Visual Analysis* (s. 134-156). London: SAGE Publications.
- Kress, G. (2010). *Multimodality: a social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Kress, G., & Van Leeuwen, T. (1996). *Reading images: the grammar of visual design*. London: Routledge.
- Macken-Horarik, M. (2004). Interacting with the Multimodal Text: Reflections on Image and Verbiage in Art Express. *Visual Communication*, 3(1), 5-26.
- Nyrnes, A. (2006). Mellom akantus og arabesk: retorisk perspektiv på skapande (forsknings)arbeid i kunst- og handverk. I C. Nygren-Landgårds & K. Borg (Red.), *Lärandeprocesser genom skapande arbete i vetenskaplig belysning: artiklar från forskarutbildningskurs* (s. 46-59). Vasa: Åbo Akademi, Pedagogiska fakulteten.
- Prytz, K. (2005). Book Review: Multimodal Discourse Analysis: Systemic Functional Perspectives. *Visual Communication*, 5(1), 121-126.
- Selander, S., & Kress, G. (2010). *Design för lärande: ett multimodalt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.
- Thorsnes, T. (2008). Enlightened by the tree – learning environmental management and responsible practices. *Designs for learning*, 1(2), 26-45.
- Thorsnes, T. (2011a). *Delt og sammen 2000-2010: utstillingsprosjekter*. Tjøme: Lund Publishing.
- Thorsnes, T. (2011b). *Kirkekunst 2000-2011: innblikk i noen utsmykninger*. Tjøme: Lund Publishing.
- Thorsnes, T. (2011c). *Kirkekunst 2000-2011: innblikk i noen utstillingsprosjekter*. Tjøme: Lund Publishing.

Tollef Thorsnes og Aslaug Veum Multimodale skapande praksisar. Forsøk på artikulasjonar ut frå sosialsemiotikk og samtidas relasjonelle kunsthåndverk

Thorsnes, T. (2011d). *Kirkekunst 2000-2011: øyeblikk fra eselmesser*. Tjøme: Lund Publishing.

Van Leeuwen, T. (2005). *Introducing social semiotics*. London: Routledge.

Utdanningsdirektoratet. (2006). *Læreplanverket for Kunnskapsløftet*. [Oslo]: Kunnskapsdepartementet ; Utdanningsdirektoratet.

Veiteberg, J. (2011). Funne og ferdiglaga ting. I J. Veiteberg (Red.), *Ting tang trash: oppvinning i samtidskeramikken* (s. 8-28). Bergen: Kunsthøgskolen i Bergen i samarbeid med Kunstmuseene i Bergen.

Øierud, G. L. (2011). Multimodal diskursanalyse. I T. R. Hitching, A. B. Nilsen & A. Veum (Red.), *Diskursanalyse i praksis: metode og analyse* (s. 41-78). Kristiansand: Høyskoleforlaget.